

ЛЮДСЬКИЙ ФАКТОР В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Черкавська Т.М., к.е.н., доцент

ДВНЗ «Національний гірничий університет»

У статті розглядається необхідність ефективного функціонування інноваційно-інвестиційної сфери економіки України як складової державної економічної політики. Людський фактор відіграє найважливішу роль в інноваційному розвитку країни. Інвестиційна політика розвинених країн на сучасному етапі характеризується зростанням інвестицій в науку і освіту. Існує необхідність удосконалення системи підготовки висококваліфікованих кадрів на основі реформування системи вищої освіти.

Ключові слова: інвестиції, інновації, економічне зростання, висококваліфіковані фахівці, фінансування науки, реформування системи освіти.

Черкавская Т.М. ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ФАКТОР В ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ УКРАИНЫ / ГВУЗ «Национальный горный университет», Украина

В статье рассматривается необходимость эффективного функционирования инновационно-инвестиционной сферы экономики Украины как составляющей государственной экономической политики. Человеческий фактор играет важнейшую роль в инновационном развитии страны. Инвестиционная политика развитых стран на современном этапе характеризуется ростом инвестиций в науку и образование. Существует необходимость усовершенствования системы подготовки высококвалифицированных кадров на основе реформирования системы высшего образования.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, экономический рост, высококвалифицированные специалисты, финансирование науки, реформирование системы образования.

Cherkavskaya T.M. THE HUMAN FACTOR IN INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE / SHEI "National Mining University", Ukraine

The article discusses the need for the effective functioning of innovation and investment sectors of the economy of Ukraine, as part of government economic policy. The human factor plays a crucial role in the innovative development of the country. The investment policy of the developed countries at the present stage is characterized by an increase in investment in research and education. There is a need to improve the system of training of highly qualified personnel on the basis of higher education reform.

Key words: investment, innovation, economic growth, highly skilled science funding, reforming the education system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світовий досвід свідчить, що єдиним шляхом подолання кризових економічних явищ є активізація інвестиційної діяльності в комплексі зі здійсненням структурної перебудови економіки, інноваційного оновлення її реального сектора. Багато питань удосконалення організаційно-економічного механізму активізації інвестиційно-інноваційної діяльності все ще потребують теоретичного, методичного і практичного вдосконалення, недостатньо відпрацьованими залишаються концептуальні питання регулювання фінансового аспекту інвестиційно-інноваційного процесу, потребує вдосконалення нормативно-правова база, формування стратегії та напрями забезпечення ефективності інноваційної діяльності; використання результатів інтелектуальної праці, спрямованих на розвиток соціально-економічної формації в цілому. Тому актуальним є більш детальне вивчення питання ролі людського фактора в інноваційному розвитку країни, який вважаємо найбільш науково обґрунтованим та який впливає на механізм здійснення інвестиційної діяльності з урахуванням впливу НТП.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розробці теоретичних і практичних питань становлення інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки надається увага багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних економістів, зокрема Л. Абалкіна, Ю. Вербицької, О. Гаврилюка, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Глаз'єва, Д. Лук'яненка, А. Чухна, Р. Лукаса, М. Портера, Й. Шумпетера, Ю. Яковця та інших.

У сучасних умовах головним завданням є створення інвестиційно-інноваційної моделі розвитку національної економіки, яка забезпечується високими темпами інноваційного розвитку науково-технічного та виробничо-технологічного потенціалів, а також високим рівнем конкурентоспроможності національної продукції на світовому ринку. Таке твердження характеризують роботи українських дослідників М. П. Денисенко [1], В. В. Стадника [2], І. І. Цигилика [3] та інших. Значний внесок у розвиток визначення категорії інноваційної діяльності належить вітчизняному вченому В. Г. Федоренко, який підкреслює зв'язок інновацій з науково-технічною новизною [4].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даної статті є дослідження ролі людського фактора в інноваційному процесі, аналіз проблем ринку висококваліфікованої робочої сили в Україні, виокремлення напрямів державної економічної політики, спрямованих на стимулювання інноваційного варіанту розвитку національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вперше у науковий обіг термін «інновація» ввів Й. Шумпетер. У концепції Й. Шумпетера інновація у всіх її видах пов'язується з діяльністю індивідумів, що відрізняється психологічним особливостями і спрямовується волею до самоствердження, волею до перемоги, необхідністю боротьби і доказу своєї переваги, що формує особливий тип поведінки. Новаторська діяльність підприємця по реалізації інновацій у даній концепції розглядається як основний фактор динамічних змін у економіці, яку вчений пов'язує з періодами хвиль інноваційної активності.

Якщо у ранніх роботах вченого домінує думка про те, що заслуга розвитку прогресу належить індивідуальному підприємцю-новатору, то пізніше Й. Шумпетер висунув положення, що тільки крупна корпорація з її професійним менеджментом і прагненням до монополії краще пристосована до науково-технічного прогресу. Можна зробити висновок про те, що Й. Шумпетер вперше показав основні чинники мотиваційного механізму прийняття інноваційних рішень, звівши їх до психології підприємця-новатора і його прагнення отримувати монопольні прибутки [5, с. 20-21].

У теорії інновацій можна виділити два напрями. Перший розглядає інновацію скоріше як економічне або соціальне явища, ніж технічне. Метою інноваційного рішення вважається підвищення віддачі в його орієнтації не на ресурси, а на можливості і виділяє інновації у якості фактора здійснення підприємницької діяльності, що надає динамічний характер економіці. Перший напрям досліджень, який може означити як теорію ресурсорієнтованого типу підприємництва, не може дати пояснення закономірностей розповсюдження НТП в умовах, коли максимальна віддача від наявних ресурсів вже досягнена. Другий підхід – НТП розглядається переважно не як фактор підвищення ефективності вкладених ресурсів, а як процес, що свідомо генерується діями підприємців і уряду. Все залежить від поведінки підприємницького сектора і його націленості на здійснення реальних інвестицій, спрямованих на інновації. Суб'єктами, які перетворюють нововведення на інновацію, є підприємницькі структури і держава. Діяльність держави в інноваційній сфері реалізує загальнонаціональні інтереси та прагнення до максимізації суспільного добробуту. Соціально-економічні цілі держави спрямовуються на підвищення рівня життя населення за рахунок досягнення стабільних темпів економічного зростання на основі інноваційних факторів. Щодо підприємницької діяльності, поряд із комерційними цілями дедалі частіше стали називатися інші мотиви здійснення інвестицій та інновацій: прагнення до успіху, розширення сфери впливу, створення можливостей для самореалізації, творення і розвитку творчих потенцій підприємця. Новаторство та творчий пошук обов'язково реалізуються у створенні більш конкурентноздатної продукції; виробництво суспільних благ приводить до зростання рівня споживання; зростання якості робочої сили за рахунок інвестицій у освіту, зайнятість, підготовку кадрів і медичне обслуговування – до більш високої віддачі від її використання; захист навколишнього середовища і збереження природних ресурсів – до підтримання основи для відтворення одного із основних факторів виробництва тощо. Техніко-економічні зміни здійснюють вагомий вплив на стан національної економіки, сприяють зростанню добробуту і якості життя, підвищують інтелектуалізацію праці і рівень освіти та культури. Закон України "Про інноваційну діяльність" визначає інновації як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [6, с. 114].

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою показує, що основою стійкого економічного зростання у XXI столітті складатиме рівень розвитку і динамізм інноваційної сфери – науки, наукоємких галузей і компаній, світових ринків технологій. Технологічний прогрес не тільки змінює масштаби і структуру виробництва, а й помітно впливає на якість життя і добробут населення. Відсутність новітніх технологій позбавляє держави можливості мати конкурентну продукцію навіть в умовах достатніх інвестицій. У кращому разі в ці країни переносяться ланки технологічних ланцюжків, невідгідні для інших держав, у гіршому – в них розвиваються сировинні виробництва.

Інвестиційна політика промислово розвинутих країн світу на сучасному етапі характеризується ростом інвестицій у наукоємкі галузі і виробництва, що визначають науково-технічний прогрес, та високою питомою вагою капіталовкладень у модернізацію і реконструкцію традиційних галузей економіки на основі новітніх досягнень науки і техніки. У розвинених країнах 80-95% приросту ВВП припадає на частку нових знань, втілених у техніці і технологіях, тобто в цих країнах розвивається інноваційна економіка. Основними ознаками є:

- наявність сучасних інформаційних технологій і комп'ютеризованих систем;
- прискорена автоматизація та комп'ютеризація всіх сфер і галузей виробництва і управління;

- створення та оперативне впровадження в практику інновацій різного функціонального призначення;
- наявність гнучкої системи випереджаючої підготовки і перепідготовки кваліфікованих фахівців.

Основними цілями інноваційної діяльності є мінімізація собівартості продукції та підвищення якості технологічних, організаційних і кадрових рішень.

Хід розвитку світової економіки показує, що з 150 країн, що встали на шлях ринкових перетворень та розвитку інновацій, тільки 10-15 можуть претендувати на статус розвинених. Усього 7-8 країн можна віднести до високорозвинених, вони утримують першість по 50 макротехнологій, на їх частку припадає 92% світового обсягу наукоємної продукції (частка США – 39%, Японії – 30%, Німеччині – 16%, Китаю – 6%) [7].

На даний час Україна має низький рівень конкурентоздатності наукоємної продукції, технічний рівень якої тільки у 1,8% випадків перевищує світовий. Експортний потенціал України майже в 10 разів менший, порівняно з аналогічними показниками країн з розвинутою ринковою економікою, враховуючи, що понад 80% його обсягу займають сировина і напівфабрикати. Наукоємність вітчизняного ВВП у 2-2,5 рази нижча, ніж у промислово розвинених країн світу, у той час як витрати на наукові та науково-технічні роботи в розрахунку на одного виконавця у 50-80 разів нижчі, ніж у зазначених країнах.

За такої ситуації особливо важливого значення набуває державна інноваційна політика, яка, як свідчить досвід багатьох країн, повинна бути спрямована на створення сприятливого економічного клімату для здійснення інноваційних процесів шляхом поєднання науки з завданнями виробництва.

В умовах низького фінансування, основне джерело інноваційного розвитку знаходиться в інтелектуальних, творчих можливостях робочої сили, які можуть втілюватись у нових знаннях щодо предметів, способів виробництва та доводити їх до впровадження. Саме знання і компетентність є джерелом інноваційного розвитку в сучасних умовах, основна фахова підготовка, інтелектуальні здібності, психологічна налаштованість людини спричиняють: розвиток здібностей, лідерських та комунікативних навичок, нарощування інтелектуальних функцій, вироблення індивідуальних методів і прийомів у контексті ринкових відносин, підвищення загального професіоналізму в конкретній галузі праці, покращення соціального самопочуття, зумовлене можливостями творчої й інтелектуальної самореалізації.

Якщо в державі підвищиться рівень освіти та вона буде спрямована на задоволення попиту ринку праці, а підприємства країни створять усі можливі умови для плідної праці персоналу (соціальний захист працівників, високий рівень заробітної плати, забезпечення сучасними методами праці тощо), збільшиться й інноваційна діяльність працюючих.

Людський фактор відіграє найважливішу роль в інноваційному розвитку країн світу. Ще в 70-х роках ХХ ст. Японія оголосила про перехід до загальної вищої освіти. Зараз майже 90% японців відповідного віку мають вищу освіту, а країна має високий рівень конкурентоспроможності у світі.

Відносно ЄС, то за ухвалою Барселонського саміту, європейська система освіти і підготовки кадрів має стати еталоном світової якості, а рівень фінансування науково-дослідних розробок країнами ЄС має у 2010 р. скласти 3% ВВП. Освіта і підготовка кадрів відіграють вирішальну роль у досягненні стратегічних цілей ЄС. Це підтверджують розрахунки Організації економічного співробітництва та розвитку, згідно яких підвищення "освіченості" суспільства на один академічний рік забезпечує приріст економіки країн ЄС на 5% у короткостроковій перспективі та на 2,5% – у довгостроковій. В ЄС за 1990-і роки не менш 0,5% економічного зростання забезпечувалося фактором поліпшення людського капіталу.

Що ж стосується України, на ринку праці існує дефіцит висококваліфікованих фахівців усіх професій. За роки незалежності інтелектуальні ресурси України зазнали значного руйнування внаслідок:

- погіршення якості освіти (80% матеріально-технічної бази навчальних закладів морально й фізично застаріли);
- нераціонального використання інтелектуального потенціалу;
- зниження життєвого рівня населення;
- погіршення стану здоров'я населення;
- втрати робочої сили за рахунок міграцій;
- неможливості реалізувати творчий та інтелектуальний потенціал;
- низького рівня оплати праці та якості трудового життя.

Існує проблема кадрового характеру на національному та регіональному рівнях, а саме: відсутність знань з інноваційного менеджменту та досвіду в розробці бізнес-планів технологічно орієнтованих проектів, занижка кваліфікація управлінських кадрів для забезпечення інноваційного сталого розвитку регіону, відсутність досвіду ефективної роботи з інвесторами і налагодження зв'язків з потенційними партнерами, брак нормативно-правових знань та профільних фахівців з інтелектуальної власності.

Перелічені факти значно гальмують інноваційний розвиток. Тому найближчим часом існуватиме висока потреба в працівниках нових професій, що не тільки володітимуть знаннями іноземних мов, маркетингу, менеджменту, новітніх технологій, а й будуть характеризуватися високою здатністю до навчання й професійної мобільності та гнучкістю на ринку праці, зможуть швидко адаптуватися до нових умов. У розвинутій ринковій системі економічно найбільш конкурентоспроможною є робоча сила, що має можливість мобільної перекваліфікації або якій притаманна універсальна базова підготовка.

Необхідно вдосконалити систему підготовки фахівців для основних галузей високотехнологічного виробництва, що зокрема, пов'язано із підготовкою та навчанням молоді для вирішення питання кадрового забезпечення інноваційної інфраструктури.

Для того, щоб вирішити проблему недостатнього рівня освіти робочої сили та створити сприятливі умови для інноваційного розвитку, необхідно налагодити безперервну освіту та надати можливість молодим людям отримати необхідні практичні навички для подальшої їх реалізації на конкурентному ринку. З метою подальшого розвитку висококваліфікованої робочої сили, яка буде сприяти інноваційному розвитку, треба зробити такі кроки:

- забезпечити професійну підготовку та підвищення якості робочої сили у відповідності до структурних змін, які відбуваються в економіці, вдосконалити фінансове забезпечення політики зайнятості, змінити акценти на користь активних статей витрат;
- проводити ефективну державну політику в освітньо-науковій сфері, яка розрахована на тривалий період;
- збільшити фінансування вищої та подальшої освіти;
- не допустити зниження освітнього рівня населення України та зменшення охоплення населення (насамперед дітей шкільного віку) освітніми послугами; забезпечити всебічний розвиток системи просвіти населення, професійної підготовки та перепідготовки, підвищення кваліфікації та післядипломного навчання, популяризації новітніх знань у науковій та науково-технологічній сферах тощо;
- забезпечити з використанням мережі державних вищих освітніх закладів підвищення кваліфікації керівних кадрів державних і приватних підприємств щодо основних положень сучасної теорії і практики менеджменту, бухгалтерського обліку, фінансового планування, управління персоналом, маркетингу тощо;
- реформувати систему вищої та подальшої освіти шляхом створення умов щодо необхідності швидше реагувати на потреби ринку праці;
- створити загальнонаціональну систему інформації про наявність робочих місць і кількості осіб, що потребують працевлаштування, тобто створення соціально-трудового моніторингу.

Держава повинна використовувати як прямі (пряме дотаційне згідно з положеннями законодавства та контрактне фінансування інновацій шляхом державних цільових програм підтримки нововведень, надання кредитних пільг тощо), так і непрямі методи регулювання інноваційної діяльності (лібералізація податкового та амортизаційного законодавства, запровадження спеціальних законодавчих норм щодо права на інтелектуальну власність, розвиток науки та системи вищої освіти, створення соціальної інфраструктури, яка охоплює формування єдиної інформаційної системи в межах країни).

Так, згідно з Законом України "Про наукову та науково-технічну діяльність" фінансування науки є захищеною статтею Державного бюджету і повинно здійснюватися на рівні не менше 1,7% ВВП. У реальності обсяги фінансування науки становлять близько 0,4% ВВП. Важливе значення для інноваційного розвитку мають питання кредитування інноваційної діяльності, адже успіх реалізації інноваційної моделі розвитку економіки залежить від ефективності вирішення проблеми фінансового забезпечення інноваційних проєктів, особливо довгострокових. У країнах з розвинутою ринковою економікою обсяги державного фінансування інноваційних проєктів становлять 20-45%, що на порядок перевищує можливості вітчизняної економіки. Тому основними джерелами фінансування інновацій мають стати власні та залучені інвестиційні кошти.

ВИСНОВКИ

З урахуванням тенденцій розвитку світового господарства основним завданням розвитку вітчизняної економіки залишається перехід до інноваційної моделі розвитку. Із цією метою першочерговим завданням є розробка і реалізація організаційно-економічного механізму реалізації пріоритетних напрямків НТП, що оптимально поєднає економічні й адміністративно-правові форми та методи державного регулювання.

На наш погляд, з одного боку, для цього необхідно реформувати податкове законодавство в напрямку надання податкових пільг по інвестиціях у наукові дослідження і розробки; розвивати способи просування технологічних інновацій за допомогою підвищення ступеня відкритості економіки; сприяти становленню і широкому розвитку венчурних фондів сприяння розвитку підприємств малих форм у науково-технічній сфері; вдосконалити систему держзамовлень з можливістю залучення іноземного

капіталу; створювати технопарки та дослідницькі центри тощо. З метою залучення іноземних інвестицій необхідно на законодавчому рівні передбачити пільги для інвесторів, що вкладають кошти в розвиток наукомістких галузей.

З іншого боку, зростання ролі освіти в сучасній економіці обумовлене складними завданнями її модернізації, реформування економіки неможливе без ефективного відтворення фахівців і кваліфікованих кадрів. Ринок освітніх послуг є одним із чинників економічного зростання, оскільки сприяє підвищенню інтелектуального та культурного потенціалу суспільства. Підвищення рівня освіченості прямо впливає на динаміку економічного розвитку країн. Вища освіта виступає чинником формування нової якості економіки, заснованої на інноваційному розвитку. Сучасний економічний ріст у все частіше асоціюється з процесом накопичення знання і умінням продуктивно їх використовувати.

Держава повинна контролювати наслідки застосування регуляторів інноваційного процесу і вчасно їх коригувати під дією динамічних ринкових процесів. Її диверсифікація має бути в прямій залежності від зміни умов господарювання, стану відносин власності політичної та соціально-економічної ситуації в країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисенко М. П. Основи інвестиційної діяльності : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Микола Денисенко. — К. : Алерта, 2003. — 336 с.
2. Йохна М. Економіка і організація інноваційної діяльності : [навч. посіб.] / М. Йохна, В. Стадник. — К. : Академія, 2005. — 400 с.
3. Економіка й організація інноваційної діяльності : навч. посіб. / [Цигилик І. І., Кропельницька С. О., Мозіль О. І., Ткачук І. Г.]. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 128 с.
4. Степанов Д. В. Основи інвестиційно-інноваційної діяльності : навч. посіб. / [Степанов Д. В., Денисенко М. П., Іткін О. Ф. ; за наук. ред. В. Г. Федоренко]. — К. : Алерта, 2004. — 431 с.
5. Пилипенко Г. М. Інноваційно-інвестиційна діяльність та її регулювання в економіці України : монографія / Г. М. Пилипенко, В. В. Чорнобаєв. — Д. : Нац. гірн. ун-т, 2010. — 151 с.
6. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. // Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 36. — С. 266.
7. Посткризисный мир: глобализация, многополярность, модернизация, институты : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Ростов-на-Дону, 20-22 мая 2010 г.) : в 3 т., Т. 2 / [под ред. А. Ю. Архипова, Ю. М. Осипова, В. А. Алёшина, В. Н. Овчинникова]. — М. : Вузовская книга, 2010. — 464 с.